

USTANOWIENIE PRZEZ PRZEDSIĘBIORCĘ ZAPISU WINDYKACYJNEGO

Paweł Blajer

PRAWO W PRAKTYCE

Wolters Kluwer

PIKTOGRAMY

wskazują ważne elementy
książki i ułatwiają
ich odnalezienie nie tylko
tuż przed egzaminem

Ważne

Przykłady

Podstawa prawna
Kontekst prawny

Pytania
Zadania

Rozwiązania
Odpowiedzi

Stanowisko stron
Pogląd

Orzecznictwo

Literatura

Historia

Nowe przepisy

USTANOWIENIE PRZEZ PRZEDSIĘBIORCĘ ZAPISU WINDYKACYJNEGO

Paweł Blajer

PRAWO W PRAKTYCE

Stan prawny na 1 marca 2016 r.

Recenzent

Piotr Borkowski, SSR

Wydawca

Magdalena Stojek-Siwińska

Redaktor prowadzący

Kinga Zając

Opracowanie redakcyjne

Dagmara Wachna

Łamanie

Fotoedytor

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ
Więcej na www.legalnakultura.pl
POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by

Wolters Kluwer SA, 2016

ISBN: 978-83-8092-352-2

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Kochanym rodzicom

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	11
Wstęp	13
Rozdział 1	
Zasadnicze rozrządzenia testamentowe przed wprowadzeniem do systemu prawnego zapisu windykacyjnego	15
Rozdział 2	
Rozrządzenia testamentowe w stanie prawnym obowiązującym od 23 października 2011 r.	21
2.1. Pojęcie i wprowadzenie zapisu windykacyjnego do kodeksu cywilnego	23
2.2. Cel wprowadzenia zapisu windykacyjnego	27
2.3. Zapis zwykły a zapis windykacyjny – skutek obligacyjny i rzeczowy	31
Rozdział 3	
Przedsiębiorca jako testator	35
3.1. Pojęcie przedsiębiorcy i przedsiębiorstwa w prawie cywilnym	36
3.2. Skutki prawne śmierci przedsiębiorcy dla przedsiębiorstwa	43
3.3. Powołanie zapisobiercy windykacyjnego	48
3.4. Forma ustanowienia i odwołania zapisu windykacyjnego	59

3.5. Zapis windykacyjny pod warunkiem, z zastrzeżeniem terminu i polecenia	65
3.6. Przedmiot i treść zapisu windykacyjnego	71
3.6.1. Rzecz oznaczona co do tożsamości	72
3.6.2. Przedsiębiorstwo lub gospodarstwo rolne	77
3.6.3. Zbywalne prawo majątkowe	85
3.6.4. Ustanowienie na rzecz zapisobiercy windykacyjnego użytkowania lub służebności ...	98
3.6.5. Rzecz objęta ustawową wspólnością majątkową małżeńską	103
Rozdział 4	
Skutki prawne zapisu windykacyjnego	109
4.1. Przesłanki ważnego ustanowienia zapisu windykacyjnego	109
4.2. Bezskuteczność zapisu windykacyjnego	112
Rozdział 5	
Odpowiedzialność zapisobiercy windykacyjnego	118
5.1. Odpowiedzialność zapisobiercy windykacyjnego za długi spadkowe	118
5.2. Odpowiedzialność zapisobiercy windykacyjnego za zachowek	123
Rozdział 6	
Nabycie przedmiotu zapisu windykacyjnego przez zapisobiercę windykacyjnego	130
Rozdział 7	
Podatkowe aspekty nabycia przedmiotu zapisu windykacyjnego	138

Zakończenie	149
Aneks	153
Wzory dokumentów	153
Bibliografia	187
Wykaz wzorów dokumentów	193

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

- k.c.** – ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 121 z późn. zm.)
- k.p.c.** – ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 101 z późn. zm.)
- k.r.o.** – ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 2082 z późn. zm.)
- k.s.h.** – ustawa z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 1030 z późn. zm.)
- u.p.s.d.** – ustawa z dnia 28 lipa 1983 r. o podatku od spadków i darowizn (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 205 z późn. zm.)
- u.s.d.g.** – ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 584 z późn. zm.)

Inne

- M. Praw.** – Monitor Prawniczy
- OSNC** – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna

WSTĘP

Śmierć często przychodzi niespodziewanie. Ale śmierć przedsiębiorcy, niezależnie od tego, w jakiej formie prawnej prowadził on swoją działalność gospodarczą, niesie niestety ze sobą bardzo często konsekwencje poważniejsze niż smutek i cierpienie osób mu najbliższych. Przedsiębiorstwo – nawet to najmniejsze – dla utrzymania swojej pozycji rynkowej, często w bardzo konkurencyjnym otoczeniu, musi być prowadzone dalej nawet po śmierci przedsiębiorcy. Jest to warunek utrzymania dotychczasowych klientów i pozyskania nowych oraz zapewnienia pracownikom środków do życia i realizacji zamówień. Śmierć przedsiębiorcy może przynieść jeszcze poważniejsze skutki, jeśli nastąpi w okresie prowadzenia ważnych negocjacji, w trakcie przejmowania innego podmiotu czy też – zgoła odwrotnie – przeprowadzania poważnej restrukturyzacji działalności w celu np. poprawy płynności, uatrakcyjnienia oferty czy wprowadzenia warunków do bardziej elastycznego działania na rynku.

Zarządzanie przedsiębiorstwem ze swojej natury wymaga, aby nad kluczowymi procesami czuwał właściciel. Nawet gdy przedsiębiorstwo jest duże, a jego pozycja rynkowa ugruntowana, zaś kierowanie operacyjną częścią przekazane innym osobom, to nadzór nad budowaniem strategii i jej wdrażaniem musi realizować sam właściciel – przedsiębiorca. Śmierć więc takiej osoby może mieć bardzo poważne i długofalowe skutki dla przedsiębiorstwa, rodziny przedsiębiorcy i jego otoczenia gospodarczego (lokalnego, ogólnopolskiego, globalnego).

Celem książki jest pokazanie, w jaki sposób przedsiębiorca może wykorzystać zapis windykacyjny do zabezpieczenia nie tylko losów

bliskich po swojej śmierci, ale także i samego przedsiębiorstwa. Nie chodzi tu o przedstawienie kwestii teoretycznych, ale ukazanie praktycznych stron rozwiązania wprowadzonego do polskiego prawa stosunkowo niedawno.

Stworzenie niniejszego opracowania nie byłoby możliwe bez wskazówek i ogromnej pomocy dr Heleny Ciepłej, dr hab. Małgorzaty Manowskiej i notariusz Jolanty Niedzieli z Warszawy, w stronę których autor kieruje ogromne podziękowania.

Rozdział 1

ZASADNICZE ROZRZĄDZENIA TESTAMENTOWE PRZED WPROWADZENIEM DO SYSTEMU PRAWNEGO ZAPISU WINDYKACYJNEGO

Tytułem wprowadzenia do rozważań na temat zapisu windykacyjnego w prawie spadkowym warto syntetycznie przedstawić stan prawny obowiązujący przed wprowadzeniem tej instytucji do kodeksu cywilnego.

§ Zarówno obecnie, jak i przed wprowadzeniem zapisu windykacyjnego do systemu prawa spadkowego nie zmieniły się rodzaje dziedziczenia, czyli przejścia majątku spadkowego ze spadkodawcy (osoby zmarłej) na spadkobierców (osoby żyjące). Kodeks cywilny wyróżnia dwa zasadnicze rodzaje dziedziczenia – ustawowe i testamentowe. Praktycznym skutkiem tego podziału jest fakt, że dojście do spadku po zmarłym przez spadkobierców jest możliwe tylko na podstawie ustawy lub testamentu, co nie oznacza, że w grę wchodzi wyłącznie jeden sposób dziedziczenia (czasami dana osoba może dziedziczyć zarówno na podstawie ustawy, jak i testamentu).

Spadkodawca może rozporządzić swoim majątkiem **tylko przez sporządzenie testamentu**, zgodnie bowiem z art. 941 k.c. rozporządzić majątkiem na wypadek śmierci można jedynie przez testament. Innymi słowy – co do zasady na gruncie polskiego prawa spadkowego nie jest możliwe jakiegokolwiek rozrządzenie na wypadek śmierci bez

sporządzenia testamentu. Można też powiedzieć, że w poprzez sporządzenie testamentu testator ma możliwość ustalenia dziedziczenia według innych zasad lub porządku niż wynika to z ustawy, zgodnie z przepisami dotyczącymi dziedziczenia ustawowego (opierać się może całkowicie na kryteriach subiektywnych)¹.

§ Polskie prawo spadkowe daje pierwszeństwo dziedziczeniu testamentowemu, a jedną z naczelných jego zasad jest zasada swobody testowania, która wywodzi się ze wskazanego wyżej art. 941 k.c. i n. Zasada ta wyraża się w możliwości **dowolnego rozporządzania swoim majątkiem na wypadek śmierci**, a w praktyce jest to związane ze sporządzeniem testamentu (jak wskazano wyżej, dla realizacji tego celu spadkodawca nie ma innego narzędzia niż testament). Testator ma nieograniczoną swobodę dotyczącą treści testamentu. Na żadnym etapie – sporządzenia, otwarcia spadku, ogłoszenia testamentu – nie przeprowadza się oceny słuszności dokonanych przez testatora rozrządzeń².

! Jakiegokolwiek ograniczenia swobody testowania, czyli dokonywania rozrządzeń, muszą wynikać bezpośrednio z ustawy³. Przykładowo nieważny będzie testament, a tym samym rozrządzenia w nim zawarte, jeśli zostanie on sporządzony tylko w komputerze, ponieważ testament powinien być sporządzony własnoręcznie. Nieważny będzie również testament, w którym powołany zostanie jeden spadkobierca, ale pod warunkiem, który nie ziścił się do dnia otwarcia spadku (np. testator powołuje do spadku swojego syna pod warunkiem zawarcia przez niego małżeństwa, lecz spadkobierca nie ożeni się do chwili śmierci testatora)⁴. Bardziej generalnie można zauważyć, że **testator nie może dokonywać rozrządzeń, które są sprzeczne z przepisami o charakterze bezwzględnie obowiązującym lub z zasadami współżycia społecznego**⁵. Przykład takiego nie-

¹ E. Gniewek (red.), *Podstawy prawa cywilnego*, wyd. 3, Warszawa 2010, s. 636.

² M. Łączkowska, *Dziedziczenie ustawowe członków rodziny spadkodawcy*, Rejent 2012, nr 5, s. 22.

³ A. Doliwa, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2007, s. 4.

⁴ A. Jaraszek, *Każdy samodzielnie sporządza testament*, Rzeczpospolita z 22 lutego 2013 r.

⁵ A. Kawalko, H. Witczak, *Prawo cywilne. Zarys prawa*, Warszawa 2008, s. 824.

zgodnego z prawem rozrządzenia jest zawarty w art. 923 k.c., zgodnie z którym rozrządzenie dotyczące korzystania z mieszkania i urzędzeń domowych w dotychczasowym zakresie przez małżonka i inne osoby bliskie przez trzy miesiące od otwarcia spadku nie może być przez spadkodawcę wyłączone lub ograniczone. Rozrządzeniem niezgodnym z zasadami współżycia społecznego będzie np. polecenie popełnienia przestępstwa albo nieopiekowania się własnym dzieckiem.

§ Dla porządku trzeba też wskazać, że polskie prawo spadkowe dopuszcza w sumie aż sześć rodzajów testamentów (trzy rodzaje testamentów zwykłych i trzy rodzaje testamentów szczególnych). Wśród testamentów zwykłych wyróżniamy testament: holograficzny, zwykły i allograficzny, natomiast wśród testamentów szczególnych⁶: ustny, podczas podróży statkiem morskim lub powietrznym i wojskowy. Rozrządzenia testamentowe dopuszczalne są w każdym rodzaju testamentu i mają taki sam skutek, niezależnie od tego, w jakim typie testamentu zostały zawarte. Nie można np. stwierdzić, że większe znaczenie mają rozrządzenia w testamencie holograficznym, a mniejsze w ustnym.

§ Z analizy kodeksu cywilnego wynika, że przed wprowadzeniem do systemu prawnego zapisu windykacyjnego można było mówić w istocie o **dziiesięciu rozrządzeniach**, których mógł dokonywać testator do 22 października 2011 r. (do czasu wprowadzenia zapisu windykacyjnego). Do zasadniczych rozrządzeń testamentowych można było zaliczyć:

- 1) powołanie spadkobiercy lub spadkobierców (art. 959 k.c.),
- 2) podstawienie zwykle lub powiernicze (art. 962 i 963 k.c.),
- 3) ustanowienie zapisu zwykłego (art. 968 § 1 k.c.),
- 4) ustanowienie polecenia (art. 982 k.c.),
- 5) powołanie wykonawcy testamentu (art. 986 § 1 k.c.),
- 6) wyłączenie od dziedziczenia określonej osoby lub osób z kręgu spadkobierców ustawowych (tzw. testament negatywny),
- 7) wydziedziczenie osoby uprawnionej do zachowku (art. 1008 k.c.),
- 8) ustanowienie fundacji przez testatora (art. 927 § 3 k.c.),

⁶ Najogólniej i w bardzo dużym uproszczeniu można powiedzieć, że są to testamenty sporządzane w wyjątkowych sytuacjach, przede wszystkim gdy istnieje obawa rychłej śmierci spadkodawcy.

- 9) polecenia dotyczące działu spadku (zwolnienie darowizny z obowiązku zaliczenia na schedę spadową, art. 1039 § 1 k.c.),
- 10) wyłączenie przyrostu (art. 965 k.c.).

W testamencie mogą znaleźć się inne dyspozycje spadkodawcy, które – mimo że wywołują różny skutek prawny – trzeba jednak uznać za rozrządzenia testamentowe⁷. Są to:

- 1) dyspozycje spadkodawcy dotyczące sposobu podziału majątku,
- 2) oświadczenie spadkodawcy w testamencie dotyczące uznania roszczenia tzw. niewłaściwego uznanie długu (art. 123 § 1 pkt 2 k.c.),
- 3) wskazanie opiekuna dla osieroconego lub ubezwłasnowolnionego dziecka testatora (art. 149 § 1 k.r.o.),
- 4) uznanie dziecka przez testatora w testamencie (art. 72 i n. k.r.o.),
- 5) wyłączenie spod zarządu rodziców majątku dziecka (art. 102 k.r.o.),
- 6) szeroko rozumiane życzenia testatora.

Podsumowując, można więc wskazać, że w polskim prawie do czasu wprowadzenia zapisu windykacyjnego dopuszczalnych było **szesnaście rozrządzeń**, które spadkodawca mógł zawrzeć w testamencie. Wskazany katalog wyczerpuje listę rozrządzeń zasadniczych i dodatkowych, których w testamencie mógł dokonywać testator, ale mogły się w nim pojawić także inne, mające różny charakter, np. pouczeń lub wskazówek skierowanych do bardzo szerokiej grupy osób (np. troska o los ubogich, prośba o zaprzestanie nadużywania alkoholu lub narkotyków). Trzeba zauważyć, że rozrządzenia mogą zawierać postanowienie, które nie muszą mieć charakteru majątkowego⁸. Dla wprowadzenia rozważań na temat zapisu windykacyjnego warto bliżej scharakteryzować charakter niektórych rozrządzeń.

Rozrządzenie dotyczące spadkobiercy jest jednym z zasadniczych w kodeksie cywilnym. Zgodnie z art. 959 k.c. testator może ustanowić jednego lub kilku spadkobierców. Jednak testament

⁷ E. Skowrońska-Bocian, *Testament w prawie polskim*, Warszawa 2004, s. 185–190.

⁸ *Eadem, Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga czwarta. Spadki*, wyd. 10, Warszawa 2011, s. 95.

będzie ważny również wtedy, gdy testator nie powoła spadkobierców⁹. Spadkobiercą nie musi być osoba fizyczna, może być nim także osoba prawna czy osoba ustanowiona w testamencie przez testatora fundacja (wpisana do rejestru w ciągu dwóch lat od ogłoszenia). Z powołaniem spadkobierców wiązą się instytucje podstawienia zwykłego i powierniczego. Trzeba zwrócić uwagę na tzw. **testament negatywny**, dotyczący spadkobierców, który może być jednym z rozrządzeń testamentowych. Polega on na tym, że testator wyłącza z dziedziczenia osobę, która dziedziczyłaby na podstawie ustawy (np. małżonka), ale nie ustanawia jednocześnie innego spadkobiercy. Taka osoba jest wyłączona zupełnie z dziedziczenia, ale ma prawo żądać zachowku¹⁰. Jest to zupełnie inna instytucja niż wydziedziczenie, które pozbawia określoną osobę zarówno prawa do dziedziczenia po spadkodawcy, jak i prawa żądania zachowku.

Do 23 października 2011 r. w prawie spadkowym był zawarty tylko jeden zapis. Z uwagi jednak na wprowadzenie zapisu windykacyjnego zapis funkcjonujący do tej pory określono mianem „zapisu zwykłego”. Daje on zapisobiercy (dla pełnej precyzji trzeba byłoby zaznaczać, że zapisobiercy z tytułu zapisu zwykłego) prawo do żądania od spadkobiercy spełnienia świadczenia, które jest przedmiotem zapisu. Między zapisobiercą zwykłym a spadkobiercą powstaje więc obligacyjny stosunek prawny, który w istocie jest wierzytelnością¹¹. Prawo dopuszcza sytuację, że zapisobierca zwykły jest także spadkobiercą. Już J. Gwiazdomorski zwracał uwagę, że spadkodawca, korzystając z przepisów dotyczących zapisu zwykłego, w żaden sposób nie jest w stanie doprowadzić do tego, by zapisobierca z chwilą otwarcia spadku nabywał określone prawo bezpośrednio i od razu (ze skutkiem rzeczowym)¹². Wydaje się, że w praktyce byłoby tak tylko wtedy, gdyby testator powołał do całego swojego majątku tylko jedną osobę (przynależał jednej osobie przedmioty majątkowe, które wyczerpują cały lub prawie cały spadek)¹³.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ J. Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe w zarysie*, wyd. 5, Warszawa 1990, s. 59.

¹¹ *Ibidem*, s. 61.

¹² J. Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe...*, s. 62.

¹³ H. Witczak, *Zmiany w prawie spadkowym – zapis windykacyjny*, M. Praw. 2011, nr 20, s. 1079.